

Írások és megemlékezések Sz. Jónás Ilonáról

ELTE Bölcsészettudományi Kar
Középkori Történeti Tanszék
Budapest 2019

A kiadvány a „Színről színre” címmel
Sz. Jónás Ilona és Sághy Marianne
tisztelőre rendezett emlékkonferenciára készült

Összeállította
Bubnó Hedvig és Nagy Balázs

Az ELTE Bölcsészettudományi Kar Középkori Történeti Tanszéke tisztelettel meghívja

„SZÍNRŐL-SZÍNRE”

EMLÉKKONFERENCIA SZ. JÓNÁS ILONA ÉS
SÁGHY MARIANNE TISZTELETÉRE

Időpont

2019. szeptember 13., péntek

Helyszín

ELTE Bölcsészettudományi Kar,
Szekfü Gyula Könyvtár
1088 Múzeum krt. 6-8. I. em. 115.

Írások és megemlékezések

Sz. Jónás Ilonáról

Budapest 2019

Tartalom

KLANICZAY GÁBOR: Köszöntő / 3

NAGY BALÁZS: A szentek kultusza. Sz. Jónás Ilona nyolcvanéves / 6

MAROSI ERNŐ: Sz. Jónás Ilona szeretete / 8

NAGY BALÁZS: Sz. Jónás Ilona (1929–2017) / 14

NAGY BALÁZS: Sz. Jónás Ilona sírjánál / 16

KLANICZAY GÁBOR: Sz. Jónás Ilona (1929–2017) / 20

BUBNÓ HEDVIG: Emlékezés Sz. Jónás Ilonára (1929–2017) / 24

Klaniczay Gábor:

Köszöntő

Fura a magyar nyelv. Nincs szava a *Festschrift*-re, körülírássra kényszerít. Az ünnepelt tiszteletére összegyűjtött tanulmányok bevezetőjében pedig a tradíció szigorúan köszönteni rendeli az előszóíró, holott az esetleg a maga feladatát másképp fogalmazná meg: méltatás, pályakép, bírálat, köszönet. Legyen hát köszöntő, nem változtatok a szokáson, köszöntöm kedves tanárunkat, kollégánkat, Sz. Jónás Ilonát, és e műfaj szabályai szerint foglalom össze egyéb mondandómat.

Köszöntjük Sz. Jónás Ilonát, aki egy sajátos minőséget hozott életünkbe: a középkor szeretetét. Köszöntjük őt, aki hetven évesen is ifjonti lendülettel, szenvedéllyel és lelkesedéssel küzd e rég letűnt kor emlékének, tanulságainak megőrzéséért, közvetítéséért. Ő a középkori egyetemes történeti tanszék legrégebbi munkatársa, negyvenöt éve tanítja a leendő történelemtanárokat mindannak a tiszteletére és pontos ismeretére, amivel az európai középkor ajándékozta meg a világot.

Honnan e gyöngéd szeretet, honnan e kitaró szenvedély? 1948-ban Miskolcon érettségizett, 1954-ben szerzett történész diplomát, ahogy egy „szakmai önéletrajzában” írja: „Szabó Árpádtól kaptam a történelem iránti vonzódást, Győry Jánostól a középkor szeretetét, Gyóni Mátyás a történelmi kútfők és az igazság tiszteletére, Váczy Péter a források lelkének megszólaltatására tanított.” Előbb demonstrátorként, majd 1954-től tanársegédként dolgozott az ELTE Középkori Egyetemes Történeti Tanszékén, a középkor tanítását szolgálták első jelentős szakmai publikációi: társszerzője az 1964-ben elkészített egyetemes történeti jegyzetnek, és ő állította össze az először 1971-ben megjelent és azóta három kiadást megért (legutóbb épp 1999 karácsonyára újra kiadott) *Egyetemes történeti szöveggyűjteményt*, amely mintegy három évtizeden át nélkülözhetetlen tananyag és élvezetes olvasmány az egyetemisták és a középkor iránt érdeklődők számára. Tanári, fordítói, szaklektori, szerkesztői munkájával Sz. Jónás Ilona azóta is folyamatosan gazdagítja azt az olvasmányanyagot, amely

közelebb hozhatja számunkra a középkort. A középkorral foglalkozó történészek között sokan mondhatják el magukról – velem együtt –, hogy először az ő szemináriumain csodálkoztak rá a középkori falvak, városok, nemesi-fejedelmi udvarok, kolostorok, egyetemek világára, először ő érzékeltette velünk olyan középkori gondolkodók nagyságát, mint Beda Venerabilis, Gerbert d'Aurillac, Abélard, Clairvaux-i Szent Bernát, Hugo de Sancto Victore, Assisi Szent Ferenc, Aquinói Szent Tamás vagy Bonaventura, s először ő engedett bepillantani olyan megkapó élettörténetek kulisszái mögé, mint Árpád-házi Szent Erzsébeté.

A történettudományon és a történeti oktatáson belül a középkori egyetemes történet művelői nem abban különböznek a magyar történelem specialistáitól, hogy ők nem foglalkoznak magyar témákkal, hanem abban, hogy azokat minden esetben az európai történelem részeként, egyetemes történeti meghatározottságaikat tekintetbe véve vizsgálják. Ez különösen kézenfekvő a középkori latin kereszténység történeténél, ahol egy széles körű nemzetközi kapcsolatrendszerre támaszkodó egyház hierarchiája, szerzetesrendjei, egyetemei, dogmatikája, liturgiája, szentkultuszai próbálták egységes civilizációvá összefogni a sokféle helyi és regionális sajátosságot. Minthogy a hatvanas-hetvenes évek Budapestjéről visszapiillantva a középkori civilizáció ilyen általános szemléleti módja nem lehetett magától értetődő, különös jelentősége volt annak, hogy néhány oktató, köztük Sz. Jónás Ilona nagy szeretettel ráirányította az egyetemisták figyelmét a latin forrásokban, az európai irodalmi és művészeti emlékekben, és a nemzetközi történetírás remekműveiben fellelhető kincsekre.

Ehhez nélkülözhetetlen kiindulópontot, háttérrel adott számára a francia középkorkutatással kiépített kapcsolata. Bölcsészdoktori disszertációját 1961-ben az 1313-as párizsi adóösszeírásból készítette. 1966-ban nyílt először lehetősége külföldi ösztöndíjra, három hónapot Párizsban kutatót és kettőt Aix-en-Provence-ban. Ez utóbbi egyetemén ismerkedett meg a kor legnagyobb francia középkorkutatójával, Georges Dubyval, és az Annales-kör társadalomtörténeti és művelődéstörténeti módszereivel. 1969-ben Brüsszelben folytatott levéltári és könyvtári kutatást, 1977-ben ismét Párizsban. Ebben az évben védte meg „Párizs adózó polgársága a XIII–XIV. század fordulóján” című kandidátusi disszertációját. A francia

középkorkutatással kiépült kapcsolata jegyében 1986-ban egy szemesztert vendégtanárként Lyonban töltött. Noha a francia középkor töltötte be a legközpontibb helyet érdeklődésében és szakmai kapcsolatrendszerében, oktató- és kutatómunkája jóval szélesebb körre is kiterjedt: a vizigót Hispaniától Bizáncig, az ír szerzetesektől a reneszánsz Itáliáig, az erdőktől, mezőktől, pusztásodó kistalvaktól a fénylő udvarokig vagy a katedrálist emelő középkori nagyvárosokig.

Ez a sokoldalú, értékes és áldozatos oktató- és kutatómunka teljessé vált az elmúlt két évtizedben. 1985 és 1995 között tíz éven át vezette az ELTE Középkori Egyetemes Történeti Tanszékét, 1995-ben megvédte doktori disszertációját, habilitált és professzori kinevezést kapott, és ő lett a Középkori Egyetemes Történeti Doktori Iskola irányítója, ő szervezte meg a Károli Gáspár Református Egyetemen is a középkori egyetemes történelem oktatását. Energiáinak a legjavát továbbra is egyetemi előadásaira, szemináriumaira, szakdolgozatok és doktori disszertációk irányítására fordította, amihez a hetvenes évektől számos rádió és TIT-előadás, s az örömdetesen szaporodó fordítások szakmai ellenőrzése, jegyzetelése, gondozása járult további közhasznú feladatként. Emellett gyakori résztvevője lett a megélénkülő nemzetközi tudományos konferenciáknak, kongresszusoknak, egyre sűrűbben jelentek meg érdekes cikkei a középkori kultúra különböző aspektusairól, és 1986-ban nagy sikert aratott a nagyközönség előtt is Árpád-házi Szent Erzsébetről írt életrajzával (amely már a harmadik újranyomásnál tart).

Amikor most e születésnapjára készített kötetet átnyújtjuk neki, mi is megpróbálunk hozzájárulni, társulni ahhoz a misszióhoz, amelynek ő ma Magyarországon az egyik legáldozatkészebb és leghatékonyabb képviselője: fenntartani és terjeszteni a középkor szeretetét.

A középkor szeretete: történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére. Szerkesztette Klaniczay Gábor és Nagy Balázs. Budapest, 1999, 9–11.

Nagy Balázs:

A szentek kultusza. Sz. Jónás Ilona nyolcvanéves

A középkor szeretete – Ez volt a címe annak a kötetnek, melyet tanítványai és kollégái tíz évvel ezelőtt állítottak össze Jónás Ilona tiszteletére. Találó ez a cím több szempontból is, hiszen Jónás Ilona őszintén elfogult a középkor iránt. Személyes viszony fűzi ehhez a korszakhoz, szereti, és odaadón szolgálta azt egész pályája során. Átfogó tudása és történelmi hitelessége mellett a középkorhoz egyéni és közvetlen kapcsolat köti: a középkori európai civilizációnak egyes alakjai és kérdései különösen közel állnak hozzá. Éppen a személyes elkötelezettség és a kíváncsiság adhatta az erőt számára, hogy most személyében a Bölcsészettudományi Kar egyik legrégebben oktató tanárát köszönhetjük. 1954-ben fejezte be egyetemi tanulmányait, de már ezt megelőzően is tanított korán eltávozott kedves professzora, Gyóni Mátyás mellett. Ahogyan a középkori kézművesek is vándorlásaik révén váltak szakmájuk mesterévé, Jónás Ilonát 1960-as évekbeli franciaországi tanulmányútjai, illetőleg a francia történetkutatással máig fenntartott szoros kapcsolata avatta a középkorkutatás elismert képviselőjévé.

Jónás Ilona oktatói és kutatói pályája során elsősorban arra törekedett, hogy tájékozott, színes és jól dokumentált előadásában és szemináriumában bemutassa a középkor csodálatra méltó világát és a nemzetközi középkorkutatás legfontosabb eredményeit. Emellett mindig lelkiismeretesen elvégezte az egyetemi oktatókra háruló feladatokat: írt egyetemi jegyzetet, összeállította a számos kiadást megélt Középkori egyetemes történeti szöveggyűjteményt, és számos fejezetet készített a 2004-ben megjelent egyetemi tankönyvbe is.

Tanítványaiként és kollégáiként sok más mellett a megújulási képességet és nyitottságát is tiszteljük Jónás Ilonában. Mindig kész az új témák és új megközelítések felfedezésére, új kérdések megfogalmazására. Első fontosabb munkái – például a Párizs polgárságáról írt disszertációja – olyan témákhoz kapcsolódtak, amelyekhez az inspirációt a francia Anna-

les-kör kiemelkedő képviselőjével, Georges Dubyvel kialakult együttműködéséből merítette. Ezt követően a középkori szentek kultuszának a kutatása lett az egyik olyan terület, melynek az újrafelfedezésében jelentős szerepet játszott. 1982-ben jelent meg a Szent Erzsébetről szóló figyelemfelhívó tanulmánya, majd 1986-ban a több kiadást megélt Szent Erzsébet-monográfia. Ezt követték aztán az újabb és újabb tanulmányok Szent Erzsébetről, Szent Istvánról, vagy akár az 5. századi Szent Honoratus 13. századi franciaországi kultuszáról.

Az 1990-es évek elején fordult Jónás Ilona figyelme a természet és a középkori ember viszonya felé, amikor e téma vizsgálata még alig néhány kutató érdeklődését keltette fel. Azóta írt a középkori erdők világáról, a víz középkori civilizációra gyakorolt hatásáról, a kolostorkertekről és a középkori gyümölcsöskertekről, a középkori élet számos, korábban figyelemre se méltatott részletéről.

Amikor tíz év elteltével most ismét Jónás Ilonát köszöntjük, sok mindent kellene számba venni. Nemcsak a gondolatébresztő írásaiért tartozunk köszönettel, hanem mindazért, amit akár személyesen az óráin, akár írásai révén tanított. Azért a történelemszemléletért, amelyben egyaránt helye van a gazdagnak és a szegénynek, a szentnek és az iparosnak, a keleti és nyugati kereszténységnek, a középkori férfiak és nők sajátos világának, a városnak és a falunak, a kolostornak és az egyetemnek, azaz az egész középkori univerzumnak.

Köszönjük!

Trefort-kert. Az ELTE Bölcsészettudományi Kar kulturális és közéleti magazinja. 2 (2009), 2, 30.

Marosi Ernő:

Sz. Jónás Ilona szeretete

1999-ben barátai és tisztelői, kollégái és tanítványai történeti tanulmányokat írtak és szerkesztettek tiszteletére *A középkor szeretete* címmel. Most az ő tanulmányai jelennek meg egy kötetben összegyűjtve, s az az érzésünk, hogy a szeretet szó ide is kívánczik, mert egész emberi-tanári-tudós alkatát nem lehetne más kifejezéssel találóbban jellemezni. „Jónás Ilona szeretete” persze, többértelmű kifejezés, amelynek a magyar birtokos szerkezetben kifejezett különböző viszonylatai közül mindenekelőtt a tárgyiban a személyére irányuló, őt körülvevő szeretetről van szó. Ennek jele legyen ez a gyűjtemény azokból az írásokból, melyek viszont az ő szeretetének, tudományos érdeklődésének fő tárgyáról, a középkorról szólnak. Ennek a szeretetnek ő maga alanya, gyakorlója, amint szeretetében részesíti tanítványait, kollégáit is. Figyelje csak meg az olvasó, hogy e rövidebb-hosszabb tanulmányok közül mennyi készült eredetileg meglepetésnek, ajándéknak különböző ünnepi gyűjtemények számára! A szeretet összetartó erő – s ez esetben a középkor szeretete nemcsak a történeteszek, hanem a középkorral foglalkozó, különböző diszciplínákat művelő kutatók filológusok (ebben a szóban is a szeretet egy fajtája rejtőzik) közösségére általában jellemző.

De lehet-e szeretni a középkort? Miért specializálódhatott egy fiatal történész az 1950-es években a „feudalizmus” társadalmi formációjának „sötét” korszakára? Talán az irracionizmus vonzhatta, netán valamilyen jámborságnak keresett benne tápot? Jól tudjuk, ebben az értelemben létezett nemcsak középkorszeretet, hanem éppen romantikus középkorrajongás is – elég Tieck és Wackenroder vagy Novalis kultikus középkorképére utalni, vagy talán itt helyénvalóbb Châteaubriand művére, a *Génie du christianisme*-ra. Mindegyikben a középkort elutasító felvilágosodás s az azt leromboló forradalmi szellem ellenhatása jut kifejezésre, vagyis reakció a szónak sok jelentése közül az akkoriban egyedül használatos értelemben. Ám Grégoire abbé szinte már a konventnek a feudális maradvá-

nyok eltörlése elleni határozata másnapján szót emelt a „vandalizmus” ellen. Jóllehet az 1793-as törvény kimondta, hogy „nem terjed ki a művészet, a történelem és a művelődés emlékeinek lerombolására”, mégis hatalmas rombolási hullámot váltott ki, s Henri Grégoire ezért hangsúlyozta: „A műemlékektől a barbárok és a rabszolgák irtóznak, míg a szabad emberek szeretik és megőrzik őket.” Tudvalevőleg innen ered a középkor emlékeinek mint a nemzetek történetéről tanúskodó emlékeknek megbecsülése. A középkor történetésének indíttatása gyakran nemzeti is, hiszen nemcsak egy távoli kor megnyilatkozásait kell megértenie, hanem azokat szükségképpen ennek a kornak egyetemes összefüggéseiből kell magyaráznia. A középkor szeretetének egyik első motívuma éppen a megértés, a magyarázat adekvát érvényének vágya: kezdettől fogva – még *avant la lettre*, e fogalomnak tudományos programként való megfogalmazása előtt – a középkori ember mentalitása iránti nyitottság: minden „másság” iránti türelem iskolája, amennyiben a maga – konkrét vagy általánosított – emberében a medievalista nem primitív barbárt keres.

Aztán: van-e egyáltalán középkor, a barbárságnak és sötétségnek ez a petrarcai humanizmus által konstruált szakasza, amelyet talán csak azért kellett feltételezni, hogy annál nyilvánvalóbbá váljék, mennyire szükséges az antikvitás feltámasztása, a reneszánsz? Vajon eljuthatnánk egyáltalán a megismeréséhez, ha a műveltek elitje nem őrizte volna az antikvitástól őrzött kifejezési formákat, s magát az antikvitás legfőbb örökségét, a nyelvet s az irodalmat is? A középkor forrásaival foglalkozó filológust munkája mindenekelőtt ezzel a meg-megszakadó, de egészében mégis folyamatos tradícióval szembesíti.

E kötet egyik tanulmányában e sorok írója büszke örömmel találta idézve egyik munkáját, amely saját középkor-szeretetének kialakulására és meggyőződésé válásának döntő időszakára emlékezteti. Baudry, Bourgeuil bencés apátja Adèle, Hódító Vilmos leánya hálósobájának díszéről ékes disztichonokban adott – minden bizonnyal fiktív – leírást, amely azonban egy részletében, amely az Anglia elfoglalását ábrázoló kárpitról szól, megfelel a bayeux-i hímezett kárpit leírásának és egyben értelmezésének. Idézett helye a parti erdőség letarolásáról s a hajóépítésről: „Kisvártatva a parton látod nőni az erdőt, / És ahol erdő volt nem-

rég, sík az a hely.” a történelmi ökológia példamondata lehetne. Számomra akkor, talán 1968-ban, az volt a kérdés, hogy a kiadó által ígért, de végül elmaradt költői segítség nélkül belefoghathok-e egy műfordítói feladatba. Végül a vers győzött, mert képtelenségnek látszott Baudry klasszikus versformája helyett nyersfordítás közlése – s a formai fegyelem alighanem pontosabb értelmezéshez is vezetett. De munka közben mindenekelőtt feltárult az a belső szellemi rokonság, amely a bayeux-i kárpit és a leírás között van. A kárpit stílusát a művészettörténet az ekkor már Canterburyben őrzött és időnként másolt utrechti *Psaltérium* stílusára vezeti vissza, amelyben jó okkal lehet feltételezni egy rotulus-formájú antik zsoltárgyűjtemény Karoling-kori másolatát. Ugyanezt az antikvitástól örökölt realizmus-igényt pontosan jellemzi Baudry apát a meglevenülő kép antik (reneszánsz?, karoling reneszánsz, ugyanígy írhatta volna egy Petrarca-tanítvány is!) toposzával: „Élőnek vélhettem volna a sok figurát, ha / Lett légyen húsból, s érzett volna a kép.”

A fentiekben nem véletlenül, hanem szükségképpen merült fel – és nem csak a minden középkorkutatás számára közös nevezőt jelentő filológia (a művészettörténész magától értetődően ide sorolja a maga bánásmódját a képekkel, a zenetörténész is az ő anyagával) szempontjából – a fordítás problémája. Mert minden középkor-értelmezés elsősorban fordítói munka, tolmácsolás, amelynek mércéje nem elsősorban az invenció (vö. az *Inventing Middle Ages* aktuális vitájával), hanem a tárgyhöz mért hűség. A *translatio* jelentése a középkorban ennél sokkal alapvetőbb és szélesebb; a világrend, az üdvtörténet tervének egyik fontos eleme, kontinuitás-tudatának – mely az egyetlen és egységes történelem elképzelésének előfutára – hordozója is egyben, a *translatio studii* elgondolásának formájában. Párja a *translatio imperii*, az uralomformáknak a Dániel könyvébe foglalt álomlátás magyarázatán alapuló elgondolása, amely ezeknek felemelkedésével, majd zsarnokságba hanyatlásával s végül a hatalomnak másra ruházásával a történelmi haladásnak első gondolati modelljét jelenti. A *translatio studii* gondolköre a rendező elve azoknak a tanulmányoknak, amelyek a középkori tanulmányi rendszer s az egyetemek szerepével foglalkoznak ebben a kötetben. De ebből az elvből egy másik, gyakorlati értelmezés is következik. Jónás Ilona, akinek középkori történelemképének középpontjában kezdettől Franciaország középkora és ennek

tudományos értelmezése áll, ugyanebben a szellemben fáradozik az *Annales* köre történelemszemléletének és módszereinek meghonosításán. Mindenekelőtt az 1960-as évektől megismert professzora, Georges Duby társadalomtörténeti szemléletmódjának megismertetésében játszott fontos szerepet.

Duby e sorok művészettörténész írója számára is úgyszólván otthonos középkormodellt alkotott, amely mint egy színjáték, három felvonásban, a kolostor, a katedrális, majd a palota díszletei között zajlik. Nem szabad felednünk, hogy *A katedrálisok kora* (Budapest, 1984) eredetileg a kor egyik vezető művészeti kiadójának az 1960-as évek legmagasabb reprodukciótechnikai színvonalán megvalósított, szükségképpen statikus középkorkép megelevenítését vállaló társadalom- és művelődéstörténeti szintézis volt. A színpad s az egyes felvonások egymásutánja lényegében a 19. századi pozitívizmus öröksége. A nagy restaurátor-építész, Viollet-le-Duc teremtette meg (s nemcsak enciklopedikus művében, elméletben, hanem restaurátorként rányomva interpretációjának bélyegét a középkor szinte teljes emlékhagyatékára) az *esprit monastique* és az *esprit laïque* egymást követő kronológiai kategóriáit. A Lajos Fülöp polgárkirályságának szellemében fogant és a második császárság reprezentációjában csúcspontjára jutott koncepció – a talán ide nem illő, de találó német kifejezéssel: a polgári *Gründerzeit* után – már hanyatlással számolt. A „palota” korának – későbbi és ma is használatos kifejezéssel: az internacionális gótikának – udvari kultúráját eggyel későbbi generáció, a Louis Courajodé kezdte pozitívan értékelni, s jelentőségének megismerése máig sincs kimerítve. Duby műve tehát nemcsak a történetírás nagy teljesítménye, hanem egyik példamutató és Magyarországon különösen aktuális módszertani példája az írott forrásanyag mellett az emlékek történettudományi felhasználásának is. Nem itt van helye azon módszertani koncepciók s az ilyenekkel élő történettudományi iskolák elemzésének, amelyeknek követése Magyarországon is üdvös lenne-lehetne, de a Duby által követett módszer tradicionális gyökereit kellően jellemzi egyetlen kifejezés, az *histoire monumentale* (vagy: *histoire par les monuments*) a 18. századba visszanyúló tradíciója.

Jónás Ilona azon ritka magyar történészek közé tartozik, akik nem ilusztrációt („vaspapuccsal ellátott eke Karoling-kori rajzon” – persze, miniatúrán vagy „Abélard portréja korabeli kéziratban” – valószínűleg szentimentális 18. századi ideálkép) keresnek a középkor művészetében, hanem mással nem helyettesíthető, forrásértékű vizuális tanúságokat. Talán meg fog bocsátani egy léha szójátékot, mely nem nélkülözi az utalást a maga középkori világának alapvető Franciaország-centrikus felépítésére. Duby említett három korszakfogalmának megfelel nála a *franc* (a Karoling-kori gyökerek és hagyatékuk a korábbi középkor századaiban), a *France* (a királyi dominium, Ile-de France kultúrája és a központosított monarchia) és a *Francesco* (a későközépkor nagy szentjének ugyancsak francia eredetére utaló nevével). Ezzel talán az adalékok és tanulmányok kronológiai fesztávolságát is jellemezhetjük. De nem szempontjait s ezeknek időbeli változásait, fejlődését. A kiindulópontot a megbízható forrásismeret és az ezzel való szüntelen filológiai foglalatosság alkotja. Gondozás: ez volt Jónás Ilona feladata a mindenkori középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemények közreműködőjeként és szerkesztőjeként, s így írható le legegyszerűbben az ELTE Középkori Egyetemes Történeti Tanszékén végzett pedagógiai munkája is. Személyes tudományos munkája a városi, polgári közeghez s a gazdaságtörténet forrásanyagához kapcsolódik, ahhoz a tényezőhöz, amely egyaránt fő szerepet játszott Viollet-le-Duc középkori racionalizmuskonceptiójában és nagy kortársának, Karl Marxnak *Tőkéjében* éppúgy, mint Duby katedrálisában. Érdemes nyomon követni az ezen a szolid alapon kibontakozó változatos szempontok és megközelítésmódok sokféleségét. Adójegyzékek és céhszabályzatok alkotják a szolid bázist (persze, nem a mai „szerény”, hanem az eredeti „szilárd” értelmében), amelyből például az értelmiségi munka önállósulásának, a női munkavégzésnek a képe bontakozik ki. Csupa modern szempont – mindegyik csak az említett nagy forrásbázison lehetséges: értelmiség-történet, gender-szempontok, neveléstörténeti, politikatörténeti, a szentség fogalmára vonatkozó fejtegetések, az ökológiára, ember és természeti környezet viszonyára vonatkozó megállapítások. Szeretettel, mindig a felfedezés frissességét hozó esszék, amelyeket ebben a gyűjteményben négy, magától adódó kategóriába rendezve lehet megtalálni. A cím mozaikról beszél, lehetne szó puzzle-ról is: az az egész, amelyet a

filológus tapasztal, tényleg helyreáll, kirajzolódik a részletekből. És szerepetti abban is, hogy utolérhetetlen szelídséggel szinte mindegyik simul az alkalomhoz, az ünnepi kötetben megtisztelt személy egyéniségéhez, tudományos vesszőparipájához.

Ebben magyar is, hű képet adva a mai történettudományt foglalkoztató, olykor versengő, vitatkozó tudományos irányzatokról, mintha mondaná: „tudom én ezt is veletek együtt, ameddig a forrásaim megengedik”. Példát ad arra, hogy magyarságot és egyetemességet a középkor kultúrájában nem lehet egymástól különválasztani. Ha mégis, csak a tudományon kívül. De legfontosabb hozzájárulása a szorosabb értelemben vett nemzeti történetíráshoz a magyar szentek történetére, a legendairódalom hagyományára vonatkozó tanulmányaiban található. Vonatkozik ez mindekelőtt visszatérő témájára, az 1987-ben megjelent monográfia hőisére, Szent Erzsébetre, akinek alakjában gyümölcsözően egyesülnek azok a korszerű nézőpontok, melyeknek köszönhetően őt bármely olvasó kortársnak, emberi partnernek foghatja fel, olyan, érintésközelbe hozott bizalmasnak, akinek a mieinkhez hasonló problémái lehettek. Jónás Ilona megértő, magyarázni igyekvő történetírása remélhetőleg kedvező visszhangra számíthat és viszonzásra talál a mai olvasónál.

Sz. Jónás Ilona: *Sokszínű középkor. Természet, társadalom, kultúra a középkori Európában*. Szerkesztette Nagy Balázs és Novák Veronika. Budapest, 2010, 7–12.

Nagy Balázs:

Sz. Jónás Ilona (1929–2017)

Jónás Ilona egyetemi oktatói pályája könnyen összegezhető. 1954-ben kezdett tanítani az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, és 2017. április 18-án a Középkori és Kora Újkori Egyetemes Történeti Tanszék emeritus professzoraként halt meg. Egész élete az Egyetemhez kötötte. Itt tanult, demonstrátorként itt kezdett tanítani, itt lett professzor, és itt vette körül hosszú évtizedeken keresztül tanítványai szerető és tisztelő köre. Egy szakmai önéletrajzában így emlékezett pályája kezdetére: „Szabó Árpádtól kaptam a történelem iránti vonzódást, Győry Jánostól a középkor szeretetét, Gyóni Mátvás a történelmi kútforrások és az igazság tisztelgetésére, Váczy Péter a források lelkének megszólaltatására tanított.” Fontosak voltak számára a mesterei, és megadott neki, hogy ő is sokak mesterévé válhasson.

Jónás Ilonát egész életében a középkori európai civilizáció alakulása érdekelte. Történészek generációit tanította arra, hogy meglássák ennek a világnak a sokszínűségét. Írásaiban foglalkozott a középkori társadalom szinte valamennyi rétegével, a parasztság sorsával, a városok kereskedő és iparos népességével, az értelmiségi szerepekkel és az uralkodói udvarokkal. A középkori szentek kultuszát, és különösképpen szeretett szentjének, Árpád-házi Szent Erzsébetnek az életét akkor kezdte kutatni, amikor ez még egyáltalán nem volt természetes.

Magától értetődő kíváncsisággal fordult a középkor felé, fontos volt számára ez a korszak, szerette, és a magáénak érezte. Klaniczay Gábor javaslatára *A középkor szeretete* lett a hetvenedik születésnapjára összeállított tanulmánykötet címe. Találó cím, hiszen Jónás Ilona valóban nem szenttelenül, hanem őszinte és – valljuk be – elfogult érdeklődéssel foglalkozott a középkorral. Mesterei mellett fontos indítást jelentett számára a francia történetírás hatása. Az 1960-as évek második felétől többször hosszabb időt töltött Franciaországban. Kapcsolata Georges

Dubyvel, és az Annales-iskola más képviselőivel egész pályája során meghatározó volt számára.

Egyetemi tevékenységét fémjelzik sokak által forgatott munkái, az egyetemi jegyzetek, majd a középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény, és számos fejezet az egyetemi tankönyvben. Tanulmányai hosszú időn keresztül rendszeresen megjelentek a tudományos folyóiratokban, tanulmánykötetekben, *Festschriften*ekben és konferencia-kiadványokban.

Végigjárta az egyetemi és tudományos ranglétra minden állomását. 1977-ben kandidátus lett, 1985 és 1995 között tíz éven át vezette az (akkori nevén) Középkori Egyetemes Történeti Tanszéket, 1995-ben megvédte akadémiai doktori disszertációját, habilitált és egyetemi tanári kinevezést kapott. Tanszékvezetői, doktori programvezetői, tudományszervezői szerepe inkább szolgálat volt számára, mint büszkeség forrása. Mindezeket azért vállalta, hogy a számára igazán fontos ügyet, a középkor tanítását és kutatását előmozdítsa. Akkor is ezt szolgálta, amikor megszervezte a Károli Gáspár Református Egyetemen a középkori történelem oktatását. Egyetemi oktatóként kulcsfontosságú szerepe volt abban, hogy sok hallgatóban felébresztette és elevenen tartotta a középkori európai történelem iránti kíváncsiságot egy olyan korszakban is, amikor ennek a kornak a kutatása háttérbe szorult. A tanítás mindig meghatározó fontosságú volt számára, alázattal és mély kötelességtudattal végezte egyetemi munkáját. Nem vonta ki magát az ezzel járó akár apró-cseprő feladatok alól sem, hat évtizedes oktatói pályája során számtalan szakdolgozat és doktori disszertáció témavezetője volt, utolsó doktorandusza 2014-ben szerzett fokozatot.

Jónás Ilona halálával sokan veszítették el egykori kedves tanárukat és tudós kollégájukat. Ő elment, de hátrahagyta azt, ami számára igazán fontos volt: a középkor szeretetét.

Az ELTE Bölcsészettudományi Karának honlapja, 2017. április 24.
<https://www.btk.elte.hu/content/elhunyt-sz-jonas-ilona.t.2443>

Nagy Balázs:

Sz. Jónás Ilona sírjánál

Amikor 1982 szeptemberében másodéves egyetemistaként felvettem Jónás Ilonának *A középkori város* című szemináriumát, egyikünk sem gondolta volna, hogy 35 évvel később én fogok itt állni rá emlékezve. Jónás Ilonára emlékezni jó, még itt a ravatala mellett is jó. Jónás tanárnő olyan értékeket képviselt és követett, és olyan módon testesítette meg mindezeket, amelyek sokunk számára vonzóak és fontosak voltak és fontosak maradnak. A tanári és tudósi identitása és az emberi természete olyan módon forrt egységgé a személyiségében, hogy mindezek nem gyengítettek, hanem erősítették egymást. A tanári hivatása fedezetét jelentette a tudományos kutatói háttér, tanulmányai és kutatásai pedig sokban támaszkodtak egyetemi oktatói munkájára. Mindezt a személyisége, Jónás Ilona természetes kedvessége tette vonzóvá.

Ha néhány szóval kellene felidézni az alakját, akkor a kíváncsiság, az elégedetlenség, a kötelességtudat és a szeretet jelzi számomra ennek sarokköveit. Eredendő kíváncsisága és tudásvágya indíthatta el a tudományos pályán, és ezeket a tulajdonságait aktív évei végéig megőrizte. Néhány közös kirándulásunk során, Bakonybélben, Feldebrőn vagy éppen az általa nagyon szeretett Visegrádon, ahová sok szép emlék kötötte, mindig nagy érdeklődéssel és nyitottsággal fordult a múlt bármilyen fennmaradt emléke, vagy épp a természeti szépségek felé.

Magától értetődő kíváncsisággal szemlélte a középkort, fontos volt számára, szerette, és a magáénak érezte. Éppen ezért is lett – Klaniczay Gábor javaslatára – *A középkor szeretete* a hetvenedik születésnapjára összeállított tanulmánykötet címe. Találó cím, hiszen Jónás Ilona valóban nem szenvtelenül, hanem őszinte és – valljuk be – elfogult érdeklődéssel foglalkozott a középkorral. A jobbító szándékú elégedetlenség mindvégig benne munkált, akár saját tanulmányairól, akár tanítványai kutatásairól legyen is szó. A kötelességtudat nagy erőt adott számára, ez segítette végig az egyetemi pálya sokszor nem könnyű útján. Nem vonta ki magát az

egyetemi élet apró-cseprő feladatai alól sem, sőt túlteljesítette az elvárásokat, magától értetődő alázattal végezte a feladatokat. Az, hogy az órákat meg kell tartani és jól kell megtartani, sose volt kérdéses számára. Ugyanakkor nem fogyott ki belőle az öröm képessége és adottsága. Tudott örülni egy érdeklődő diák tekintetének, egy jó forrás megtalálásának és elemzésének, és az órák közti beszélgetéseknek egyaránt. De a tudósi és tanári szerepek mellett elsősorban ember volt, független, autonóm és alkotó ember és szellem, aki szerette azt, amit csinál, és őt is sokan szerették emiatt.

Jónás Ilona egyetemi, oktatói pályáját könnyű összegezni. Miskolcon érettségizett, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett diplomát, itt kezdett el tanítani, és a Középkori és Kora Újkori Egyetemes Történeti Tanszék emeritus professzoraként halt meg. Egész élete az Egyetemhez kötötte, itt járta végig az egyetemi pályafutás grádusait, és itt vette körül hosszú évtizedeken keresztül tanítványai szerető és tisztelő köre. Első óráit 1954-ben tartotta, utolsó doktorandusza 2014-ben, kereken hatvan évvel később védte meg doktori disszertációját. Nem kell itt elmondanom, hogy ez a hat évtized mit jelentett Magyarország és az Egyetem történetében. Nagy részben neki köszönhető, hogy a középkori európai történelem oktatása fennmaradt ezen évtizedek alatt, és úgy maradt fenn, hogy mindig is vonzó tudott lenni a diákok számára.

Pályája indulására így emlékezett egyszer: „Szabó Árpádtól kaptam a történelem iránti vonzódást, Győry Jánostól a középkor szeretetét, Gyóni Mátyás a történelmi kútfők és az igazság tiszteletére, Váczy Péter a források lelkének megszólaltatására tanított.” Azt hiszem, ennek a rövid valomásnak mindkét részére érdemes figyelni. Kik azok, akiket mestereiként megemlíti, és mit tart fontosnak mindabból, amit tőlük kapott? A klasszika-filológus és ókortörténész Szabó Árpád a történelem teljességének befogadására való igényt plántálhatta belé, a francia és provanszál irodalommal foglalkozó Győry János a Tanárnő számára mindig oly fontos francia civilizációt és műveltséget képviseli, és azt is mutatja, hogy a középkor megismerésében és megértésében egyaránt fontosak a történeti források és az irodalmi szövegek. Váczy Pétertől és Gyóni Mátyástól a történeti kútfők tiszteletét és megszólaltatásának képességét tanulta, azt,

amire minden történész munkája épül. Nagyon fiatal, mindössze huszonhat éves volt Jónás Ilona akkor, amikor Gyóni Mátyás, az a tanára, akit mindvégig szeretettel és tisztelettel említett, fiatalon meghalt. Az ő emléke feledhetetlen volt számára: amióta csak ismertem, az ő egykori íróasztalánál dolgozott, amikor nyugdíjba ment, akkor megvásárolta az egyetemről ezt az íróasztalt, és halálos ágya mellett is az az asztal állt. Fontosak voltak számára a mesterei, és megadott neki, hogy ő is sokak, sokunk mesterévé válhasson.

Jónás Ilona végigjárta az egyetemi és tudományos ranglétra minden állomását. 1977-ben kandidátus lett, 1985 és 1995 között tíz éven át vezette az (akkori nevén) Középkori Egyetemes Történeti Tanszéket, 1995-ben megvédte akadémiai doktori disszertációját, habilitált, és egyetemi tanári kinevezést kapott. Tanszékvezetői, doktori programvezetői, tudományszervezői tevékenységét inkább szolgálatnak tekintette, mint a büszkeség forrásának. Mindezeket azért vállalta, hogy a számára igazán fontos ügyet, a középkor tanítását és kutatását előmozdítsa. Akkor is ezt szolgálta, amikor 1986-ban Lyonban vendégprofesszor volt, vagy később, amikor megszervezte a Károli Gáspár Református Egyetemen a középkori történelem oktatását.

Hogy milyen nagy hatású tanár volt Jónás Ilona, azt jól mutatja, hogy egykori kedves tanítványai, későbbi pályatársai közül többek, többünk kutatási területének a forrását is az általa tartott szemináriumokban találhatjuk meg. A fiatalabb pályatársak továbbviszik az általa kutatott témákat. A késő középkori városi társadalommal és Párizssal kapcsolatban Novák Veronika, a középkori zene és középkori iskola világáról Bubnó Hedvig, míg a középkori szerzetesség természetszemléletének kutatása során Urbán Máténál látjuk ennek hatását.

Jónás Ilona szerepet vállalt a Bölcsészettudományi Kar önvizsgálatában, amikor 1992-től Pajkossy Gáborral és Margócsy Istvánnal együtt a korábbiakban politikai okokból elkövetett jogsértések és méltánytalanságok orvoslására létrehozott bizottság tagjaként működött.

Saját művei igen széles spektrumot ölelnek fel. Szerzője volt az először 1958-ban megjelent későközépkori egyetemi jegyzetnek, és fontos fejezeteket írt az 1999-ben megjelent egyetemi tankönyvbe. Korai munkáiban és az ezeken alapuló kandidátusi disszertációjában a 13–14. századi Párizs iparos és kereskedő népességét térképezte fel. Külön tanulmányokban elemezte Párizs élelmiszer- és élelmiszer-foglalkozások megjelenését és a női munkavégzés szerepét. A középkori hagiográfiáról tartott egyetemi kurzusainak tanulságait a Szent Erzsébetről szóló mesteri portréban összegezte.

Jónás Ilonának az új iránti fogékonyságát jelzik azok a tanulmányai, melyekben a középkori ember és természet viszonyának alakulását, illetve ennek értelmezését vizsgálta. Az 1990-es évek elejétől megjelent számos írásában fordult a fa, a víz, az erdő, a kert, a kolostorkert, gyümölcsös-kertek történeti kérdései felé. Ez az a témakör, amelyben természetszeretete és tudományos érdeklődése találkozott, és ennek a kapcsolódásnak sok új tanulságot rejtő és szép, kimunkált tanulmányt köszönhet a magyar középkortudomány.

„A történelem szereplőinek értékét a történelem igazsága élteti, vagy feledteti. Akit fenntart az emlékezet, az rendszerint adni is tudott, nemcsak a saját kora, de a jövő számára is.” Ezeket a gondolatokat Jónás Ilona fogalmazta meg Szent Erzsébetről szóló könyve utolsó oldalán. Jónás tanárnő emléke sokunkban fenn fog maradni, mert sokat tudott adni saját kora és a jövő számára is.

Elhangzott a Farkasréti temetőben, Jónás Ilona temetésén, 2017. május 12-én.

Klaniczay Gábor:

Sz. Jónás Ilona (1929–2017)

Amikor Sz. Jónás Ilonát tizennyolc éve, hetvenedik születésnapján megajándékozták kollégái egy tanulmánykötettel, enyém volt az a megtisztelő feladat, hogy szeretett tanáromat mindannyiunk nevében köszöntsem – ez megjelent a *Középkor szeretete. Történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére* című kötet (1999) előszavaként. Most, hogy eltávozott közülünk és nekrológban kell méltatnom munkásságát, úgy látom, ma sem tudnám pontosabban összefoglalni róla kialakított mondandómat, ezért úgy döntöttem, idézem a köszöntő fontosabb részleteit, és csak néhány megjegyzést fűzök hozzá napjaink szemszögéből.

Sz. Jónás Ilona egy sajátos minőséget hozott életünkbe: a középkor szeretetét. Köszöntjük őt, aki hetvenévesen is ifjonti lendülettel, szenvedéllyel és lelkesedéssel küzd e rég letűnt kor emlékének, tanulságainak megőrzéséért, közvetítéséért. Ő a Középkori Egyetemes Történeti Tanszék legrégebbi munkatársa, negyvenöt éve tanítja a leendő történelemtanárokat mindannak a pontos ismeretére, amivel az európai középkor ajándékozta meg a világot.

Honnan e gyöngéd szeretet, honnan e kitartó szenvedély? 1948-ban Miskolcon érettségizett, 1954-ben szerzett történész diplomát, ahol egy „szakmai önéletrajzában írja: „Szabó Árpádtól kaptam a történelem iránti vonzódást, Győry Jánostól a középkor szeretetét, Gyóni Mátyás a történelmi kútfők és az igazság tiszteletére, Váczy Péter a források lelkének megszólaltatására tanított.” Előbb demonstrátorként, majd 1954-től tanársegédként dolgozott az ELTE Középkori Egyetemes Történeti Tanszékén, a középkor tanítását szolgálták első jelentős szakmai publikációi: társszerzője az 1958-ban elkészített egyetemes történeti jegyzetnek, és ő állította össze az először 1971-ben megjelent és azóta három kiadást megért (legutóbb épp 1999 karácsonyára kiadott) *Egyetemes történeti szöveggyűjteményt*, amely mintegy három évtizeden át nélkülözhetetlen tananyag és élvezetes olvasmány az egyetemisták és a középkor iránt érdek-

lődők számára. ... A középkorral foglalkozó történészek között sokan mondhatják el magukról – velem együtt –, hogy először az ő szemínári-umain csodálkoztak rá a középkori falvak, városok, nemesi-fejedelmi udvarok, kolostorok, egyetemek világára, először ő érzékeltette velünk olyan középkori gondolkodók nagyságát, mint Beda Venerabilis, Gerbert d’Aurillac, Abélard, Clairvaux-i Szent Bernát, Hugo de Sancto Victore, Assisi Szent Ferenc, Aquinói Szent Tamás vagy Bonaventura, s először ő engedett bepillantani olyan megkapó élettörténetek kulisszái mögé, mint Árpád-házi Szent Erzsébeté.”

Eddig az első idézet, mely összefoglalja Sz. Jónás Ilona egyetemi tanári munkásságának lényegét, amit csupán annyival kellene itt kiegészíteni, hogy 1985 és 1995 között tanszékvezető volt az ELTE Középkori Egyetemes Történeti Tanszékén, ezután a Középkori Egyetemes történeti doktori iskola irányítója lett, majd 1999-től „emerita”-ként vett részt a tanszék munkájában, még hosszú évekig. Jelentős szerepe volt a Károli Gáspár Református Egyetem középkori egyetemes történeti oktatásának megszervezésében is. Doktori hallgatóival a kapcsolatot visszavonulása után, betegsége idején is tartotta.

Sz. Jónás Ilona történetírói munkássága kapcsán érdemes elgondolkodni azon, hogy mit jelent a magyar történettudomány számára a középkori egyetemes történet művelése. „A középkori egyetemes történelem művelői nem abban különböznek a magyar történelem specialistáitól – írtam 1999-ben –, hogy ők nem foglalkoznak a magyar témákkal, hanem abban, hogy azokat minden esetben az európai történelem részeként, egyetemes történeti meghatározottságaikat tekintetbe véve vizsgálják. Ez különösen kézenfekvő a középkori latin kereszténység történeténél, ahol egy széles körű nemzetközi kapcsolatrendszerre támaszkodó egyház hierarchiája, szerzetesrendjei, egyetemei, dogmatikája, liturgiája, szentkultuszai próbálták egységes civilizációvá összefogni a sokféle helyi és regionális sajátosságot. Minthogy a hatvanas-hetvenes évek Budapestjéről visszapillantva a középkori civilizáció ilyen általános szemléleti módja nem lehetett magától értetődő, különös jelentősége volt annak, hogy néhány oktató, köztük Sz. Jónás Ilona nagy szeretettel ráirányította az egyetemisták figyelmét a latin forrásokban, az európai irodalmi és művészeti

emlékekben és a nemzetközi történetírás remekműveiben fellelhető kincsekre.”

Mindehhez hozzátehetnénk, hogy ez a szemlélet, sajnos, továbbra sem, vagy inkább megint nem magától értetődő. A középkori latin univerzalizmus iránt a kilencvenes években országszerte ígéretesen felébredő új lelkesedés az évezredforduló reprezentatív és túlzottan államosított millennium-ünneplései nyomán, az új évezredünkben lehanyatlott. A hagyományőrzés, az őskeresés, a középkori királyok szünni nem akaró, büszke ünneplése mellett mintha megkopott volna az érdeklődés a középkori civilizáció egyetemes értékrendje, európai kapcsolatrendszere iránt. Háttérbe szorulni látszik a magyar történelem fő kérdéseinek egyetemes nézőpontból történő újragondolása, és bekapcsolása a mai nemzetközi történész-együttműködés fórumain folytatott szakmai vitákba, valamint az az igény, hogy magyar kutatók mértékadó módon szóljanak hozzá az egyetemes történelem különböző – a sajátunkétól távolabbi – kérdéseéhez.

Ebben az összefüggésben tanulságos áttekinteni, milyen történettudományos kutatást folytatott Sz. Jónás Ilona az ötvenes-hatvanas évek szűkös lehetőségei között, a francia történetírás új irányzatával kialakított kapcsolataira támaszkodva. Bölcsészdoktori disszertációját 1961-ben az 1313-as párizsi adóösszeírások elemzéséből készítette. 1966-ban kapott először hosszabb, öt hónapos külföldi ösztöndíjat, párizsi tanulmányai nyomán két hónapot Aix-en-Provence-ban kutatott, ahol megismerkedett George Dubyvel, az Annales-iskola egyik vezető egyéniségével. Az új francia történetírás gazdaság- és társadalomtörténeti, valamint művelődéstörténeti módszereire támaszkodva, 1969-es brüsszeli és 1977-es párizsi levéltári kutatásai nyomán készítette el és védte meg 1977-ben „Párizs adófizető népessége a XIII–XIV. század fordulóján” című kandidátusi értekezését. A francia középkorkutatókkal kialakított együttműködését jelzik tanulmányai a középkori pusztasodásról, a városi polgárságról, az értelmiség társadalomtörténetéről. 1986-ban egy szemesztert vendég-tanárként Lyonban töltött.

Noha a francia középkor volt érdeklődése középpontjában, történeti összehasonlító munkássága nem korlátozódott erre a területre.

Legnépszerűbb könyve, *Árpád-házi Szent Erzsébet* három kiadást megélt életrajza (1986) Erzsébet vallási ideálját a szerteágazó európai hagiográfiai források alapján mutatta be és helyezte el a XIII. század vallási mozgalmainak összefüggéseiben. A *Barbár királyok* (1994) áttekintette a koraközépkor egész világát Hispániától Bizáncig, Itáliától az angolszász területekig. Az új művelődéstörténeti módszerek jegyében a 90-es években egy fontos új területre irányult figyelme: 1995-ben a középkori gondolkodás természet-képéről tartotta habilitációs előadását, ezután éveken át a történeti ökológia kutatása felé terelte tanítványai érdeklődését. A Középkori és Kora Újkori Egyetemes Történeti Tanszék akkori oktatóinak közös munkájaként születő kétkötetes egyetemes történeti tankönyv, az *Európa ezer éve: a középkor* (2004) új alkalmat adott neki kedves történeti témáinak áttekintésére: ő mutatta be az angolszász és az ír kereszténységet, a Karoling állam, egyház és kultúra történetét, a XII. századi reneszánszt, az egyetemek, summák és katedrálisok világát, és az itáliai reneszánsz kezdetét.

Ha belegondolunk, volt mit szeretni, értékelni ezekben a korszakokban. És van mit megbecsülni, értékelni annak a történésznek a munkásságában, aki egész életén át arra törekedett, hogy megismertesse, megszerettesse ezt a világot – ekként őrizzük Sz. Jónás Ilona emlékét.

Századok, 151(2017), 4, 923–926.

Bubnó Hedvig:

Emlékezés Sz. Jónás Ilonára

Sz. Jónás Ilona történész, az MTA doktora, az egyetemes középkor történetének kutatója, 1954-től az ELTE Középkori (később Középkori és Kora Újkori) Egyetemes Történeti Tanszékének oktatója, 1985 és 1995 között tanszékvezetője, majd nyugdíjba vonulása után professzor emeritusa 2017. április 18-án, Húsvét harmadnapján távozott közülünk, életének 88. évében. Temetési szertartását 2017. május 12-én Török József, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának professzora végezte, majd engesztelő gyászmiséjét is ő mutatta be. Búcsúbeszédét a pályatársak, tanítványok és a tanszéki kollégák nevében közeli tanítványa, Nagy Balázs tartotta. A nekrológ az ELTE BTK honlapján olvasható. Kollégája és tisztelője Klaniczay Gábor, az ELTE és a CEU professzora a *Századok* hasábjain emlékezett meg róla (lásd füzetünkben is). Jelen írás a „legkedvesebb” tanítvány búcsúja a szeretett mestertől.

„Boldogok a tisztaszívűek, mert ők meglátják az Istent” (Mt 5:8).

Ezekkel a szavakkal vettem búcsút szeretett tanáromtól, mesteremtől, támogatómtól, Sz. Jónás Ilonától azon a koszorún, melyet utolsó virágcsokorként még adhattam neki, köszönetképpen és útravalóul a végtelen univerzumba. A koszorú a teljesség szimbóluma. Ő, aki jól ismerte, kedvelte és íásaiban tükröztette a középkor gazdag szimbólumvilágát, melyben a kör számtalan összefüggésben megjelenik, személyes életében is igyekezett megélni ezt a teljességet.

Épp egy éve, 2017. május 12-én temettük és álltuk körül a sírját, s a minap, hogy részt vehettem fia, menyé és öt unokája körében az érte mondott emlékmisén, újra megidézhettem ismeretségünk negyvennyolc évét. Valójában a szüleimmel ismerkedett meg először egy tudós-köri kiránduláson, ahol ő férjével, Szabó Kálmán közgazdaságtan-professzorral együtt vett részt, és ahol lenyűgözte őt apám, a zeneileg is jól képzett görögkatolikus pap, aki a szegedi zsinagógában elénekelt egy héber zsoltárt a háború borzalmaiban elpusztult honfitársaink emlékére.

Ezt a számára különleges és megindító élményt évtizedeken át főlemlegette, s talán nem véletlen, hogy engem is épp a középkori zenei műveltség kutatásának irányába terelt.

Szerette a zenét, nem csupán koncertjáróként, hanem úgy is, mint a harmónia legjellemzőbb megnyilvánulását. Egyik kedvence volt az írásaiban is gyakran megidézett Musica, aki Martianus Capella 5. századi észak-afrikai író *Philologia és Mercurius házassága* című művében a tudományokat reprezentáló allegorikus nőalakok egyike. Musica a leírás szerint „kifejezhetetlenül szép hangokat hív elő az aranypajzsán kifeszített húrokból, s minden mozdulatára dallamosan rezdülnek ruhájának aranylemezei...”.

Szépség és természet, művészet és műveltség, ember és társadalom – alapvető hívószavak ezek habitusának és munkásságának megidézéséhez.

Kutatási témái kezdetben a középkori francia társadalomtörténetre irányultak, de rövidebb írásait rendre a széleskörűen értelmezett kultúra, a természet és a benne élő, munkálkodó ember számtalan módú megjelenítése jellemezte. Kedvenc témái között ott volt a vadászat, a játékok, a kert, a természet alkotásai – hegy, víz, fa stb. – ahogyan megmutatkoznak a középkori ember világában, szimbólumrendszerükkel és gazdag ikonográfiájukkal egyetemben. Értékesnek és kutatásra, megírásra érdemesnek találta mindezt, ő, aki a szépről és szépen szeretett írni, és másokat is arra ösztönzött, hogy lehetőség szerint a jó dolgokat örökölték meg. Az alkotás örömét nap mint nap megélte és értékelte, ezért a jóra irányuló minden erőfeszítés, s az elért eredmény felvillantását és megbecsülését valóságos misszióként élte meg. Ezért is tartotta oly fontosnak, hogy bemutassa az antikvitas kultúrkincsének bárminemű felbukkanását a középkori kolostori kultúrában, a barbár királyi udvarokban, a Karoling-kori tanítómesterek költészetében, vagy általában a középkori iskolai tanításban. A 12. századi reneszánszról szólva is gyakran hangoztatta azt a korabeli felfogást, amely szerint az ember a Teremtő társává válik az alkotófolyamatban, melyben értelemszerűen a tökéletességre kell törekednie. Ezt az elvet is magáévá tette, miközben azt kutatta, tanította és népszerűsítette, amit szeretett: a középkort – mondhatnánk, felidézve a hetvenedik születésnapra készült ünnepi tanulmánykötet remekül meg-

választott címét (*A középkor szeretete*. Szerkesztette Klaniczay Gábor–Nagy Balázs, 1999). De ugyanerre a szeretetre utal, és jól tükrözi kutatói attitűdjét a nyolcvanadik születésnapra összeállított ajándékkötet borítóképe is (*Sokszínű középkor*. Szerkesztette Nagy Balázs–Novák Veronika, 2010), a Pannonhalmi Hóraskönyv egyik lapjának színes ornamentikája, melyen ember és természet együttese látható. Egy hóraskönyv egyszerre ima- és énekeskönyv, kalendárium, művészeti album, olykor a szent elődöknek mint a lelki fejlődés példaképeinek tárháza, tartalmi összetettsége révén tehát a lélek egyensúlyát elérni segítő irodalom. Sz. Jónás Ilona mindezt tükröztette munkáiban, többek között az eddig még nem említett hagiográfiai írásaiban.

A szentéletrajzok szinte kikerülhetetlen forrásai a középkor kutatójának, ugyanakkor nem feltétlenül a 70–80-as évek magyarországi tudományosságának. Sz. Jónás Ilona úttörőjévé vált az ellentmondás feloldásának akkor, amikor szakavatott történészként megírta Árpád-házi Szent Erzsébet életrajzát (1986), ami széles körben ismertté vált, és több kiadást megért. Emellett rendszeresen jelentek meg írásai a *Világosság*, a *Vallástudományi Szemle*, a *Vigília* vagy a *Rubicon* hasábjain. A hagiográfia forrásait nem csupán felhasználta kutatásaihoz, hanem arra is időt szánt, hogy az egyetemes értéket képviselő magyar szentek, elsősorban Szent Erzsébet vagy Szent István jelentőségére magyar és idegen nyelvű tanulmányaiban egyaránt felhívja a figyelmet. Ennek a küldetésnek volt része talán egyik utolsó külföldi megjelenése 2002 novemberében a Rómában tartott Szent Erzsébet-konferencián.

Tudományos pályáját számos ösztöndíj, hazai és nemzetközi konferencia, vendégoktatás, szerkesztői, lektori, tanácsadói tevékenység, doktori és habilitációs ügyek, témavezetések fémjelezték, az utókor számára pedig jelentőségét könyvei, tankönyvei, tudományos és népszerűsítő írásai, média-szereplései mutatják. Munkáinak 1999-ig terjedő bibliográfiáját Kulcsár Erzsébet állította össze (*A középkor szeretete*, 533–539.), ezek közül több, nehezen hozzáférhető írása helyet kapott a *Sokszínű középkor* című gyűjteményes kötetben.

Az emberi kapcsolatok fontos szerepet játszottak életében. Mindenekelőtt a család: hárman voltak testvérek, szoros kapcsolatot ápolt

nővéreivel; édesanyjáról, aki élete utolsó éveiben sokat időzött nála, mindig nagy szeretettel beszélt; férje, aki egyben kiváló szellemi társa volt az életben; és feltehetőleg első helyen fia, akinek születése és nevelése női- anyai mivoltának kiteljesedését hozta el számára.

Bármennyire is fontos volt azonban a család, az autonómiát is kiemelten kezelte. Legyen értelmes elfoglaltságod akkor is, ha a gyerekeid már kirepülnek – mondta –, ne vessz el a hétköznapi tevékenységben! Ezt önmagára is érvényesnek tekintette, még akkor is, amikor férje váratlanul jött és elhúzódó betegsége miatt sok türelmet és személyes jelenlétet kívánó életformára kellett berendezkednie, amit nagy szeretettel vállalt, de a tudományos munkát nem hagyta abba, még ha értelemszerűen kevesebb ideje maradt is erre.

A sort kedves barátaival kell folytatni, akik jórészt kollégái is voltak. A teljesség igénye nélkül említek csak meg néhány nevet, akikkel barátságát részben az együtt töltött egyetemi évek, vagy a szűkebb szakmai érdeklődés teremtette meg – Csűrös Klára, Ritoókné Szalay Ágnes, Ritoók Zsigmond, Sarkady János és felesége, Obermayer Erzsébet, Németh Lajos, Gerics József, R. Várkonyi Ágnes, Szabad György, Prokopp Mária, Marosi Ernő és még sokan mások. Fontosnak tartotta, hogy kollégáival, barátaival állandóan megvitassa a szakmai kérdéseket, és e tekintetben széles volt a paletta. Külön is kiemelem Adamik Tamás klasszika-filológus professzort, aki szinte az utolsó időkig rendszeres látogatója volt, és aki a késő antikvitás és koraközépkor mindkettejük számára ismert alakjairól szóló kifogyhatatlan anekdotáival sokszor vidította fel őt gyakran jelentkező fejfájásai közepette is. Ezt a gondolatsort H. Balázs Éva professzorral, barátjával, tanszéki kollégájával zárom, akivel naponta telefonbeszélgetéseket folytattak, megvitatta többek között a tanítványok mentorálásának kérdését. Habitusuk nagyon különböző volt, s ez óhatatlanul meghatározta a tanítványi kört is. „Éva néni” – miként sokan neveztük –, mindenről tudott és tudni vágyott, így tanítványai személyesebb életére is nagyobb rálátással bírt, Jónás tanárnő zárkózottabb, visszafogottan kommunikáló, finoman érzékeny alkat volt. Ebben a szakmai kommunikációban remekül kiegészítették egymást.

Pályája meghatározó részét tanítványai adták, akiket lehetetlen lenne itt felsorolni. Közülük sokan a jelenlegi egyetemi és tudományos élet jelentős személyiségei a főváros és a vidék kiemelkedő szellemi és oktatási központjaiban.

Szemináriumai és előadásai ugyanakkor jóval többek számára voltak meghatározók, mint akik a szűkebb tanítványi kört jelentették. Ebben nem kis szerepe volt előadói attitűdjének, mindig mosollyal kísért interpretációjának. Előadásaiból soha nem hiányozhattak az idézetek. Nem csupán azért, mert meggyőződése volt, hogy a szárazabb politika vagy gazdaságtörténet mellett a mondandónak elengedhetetlenül része kell hogy legyen – különösen is a társadalomtörténeti stúdiumok esetében – az adott kor műveltségének, gondolkodásának, olvasmányanyagának ismerete. Ebben bizonyára hatással voltak rá a nagy francia középkortörténészek, különösen Georges Duby, akivel személyes kapcsolatot is ápolt. Duby mai napig egyik legtöbbet forgatott műve, *A katedrálisok kora* is ebben a szellemben íródott, ennek kiadása, magyarországi megjelenítése is jórészt Sz. Jónás Ilona érdeme. Széles körű műveltsége szinte kötelezte őt arra, hogy – ahogy mondani szokta – „reneszánsz ember módjára pazarlón széthintse a megszerzett tudást”.

Feltehetőleg ez is motiválta, amikor a '90-es évek egyetemalapítási lázában nevét és munkáját adta előbb a Baptista Teológiai Akadémia Bölcsészettudományi Karán, majd pedig a Károli Gáspár Református Egyetem 1993-ban létrehozott Bölcsészettudományi Karán a történelem-oktatás megszervezéséhez. A Károlin 1998-ban részt vett az addig osztatlanul működő Történettudományi Intézet átszervezésében, ahol az akkori akkreditációs elveknek megfelelően, R. Várkonyi Ágnes és G. Etényi Nóra közreműködésével felállították a tanszékeket. Ettől kezdve két éven át ő vezette a Középkori Magyar és Egyetemes Történeti Tanszéket – kurzusokat tartott a Néderlandisztika Tanszéken is –, visszavonulása után pedig tanszékvezetői posztját Pálóczi Horváth Andrásnak adta át, aki további tíz éven keresztül képviselte és folytatta a megkezdett utat, autonóm és demokratikus szellemi műhelyként értelmezve a tanszéket, s a közös oktatói és kutatói tevékenységet. Magam e két újonnan alakult intézményben készülhettem fel az oktatói pályára. Hétről-hétre hallgattam

a Tanárnő előadásait, melyeket részben hamarosan át is ruházott rám, az addig is rendszeresen tartott szemináriumok és speciálkollégiumok mellé.

Ekkoriban gyakran felidézte, milyen kiváltságos helyzetben is volt ő, amikor egyetemi tanulmányai végeztével bekerült az ELTE Középkori Egyetemes Történeti Tanszékére, és tanszékvezetőjétől, Gyóni Mátyástól azt a feladatot kapta, hogy egy évig csak hallgassa a professzora előadásait, így készülve fel a következő évtől esedékes tanításra, a többi idejét pedig fordítsa a kutatásra és szakmai előmenetelére. Egy ehhez sok szempontból hasonló periódusban, az említett két helyszínen mellette végzett tanítási gyakorlat során tapasztalhattam meg végtelenül strukturált gondolkodásmódját, ami sok egyéb helyzetben rejtve maradt. Talán azért is, mert amikor kutatásról, ötletekről, meg-írandó témákról volt szó, akkor kissé csapongó lett, sok mindent szeretett volna megírni, vagy legalább tanítványaitól megírva látni. A középkor iránti elköteleződése tette, hogy olykor túlárado módon kalandozott a témalehetőségek között, amelyekből viszont, megírva, végtelenül letisztult írások születtek. Ezt a minőséget kritikus hozzáállásával a tanítványoktól is megkövetelte. Távol állt tőle minden szenzációhajhász megközelítés, a kutatott korszak lehető legelmélyültebb megismerésére biztatott, és azt vallotta, hogy ennek tudatában a kortüneteket a maguk természetességében kell értelmezni és bemutatni. Írásaiban tömören, szabatosan fogalmazott.

Történészként a közélet is nagyon érdekelte, kedvenc *Magyar Nemzetét*, a korszak meghatározó polgári napilapját minden nap tüzetesen áttekintette, s a szakmai beszélgetések végén is mindig megjegyezte: „Még nem is politizáltunk!” Ugyanakkor végtelen kulturáltsággal tudta távol tartani magát a fölösleges ideológiai csatározásoktól mind a rendszerváltás előtti években, mind az azt követő időszakban. Mindig az embert nézte, nem a politikai beállítottságot. Talán ezért szerették és tisztelték oly sokan.

Férje halálát követően újra nagyobb hangsúly került a baráti kapcsolatok ápolására. Ekkor kezdődött el azoknak a tartalmas és jó emlékü kirándulásoknak a sorozata, melyek Bakonybélbe, Zircbe, Ösküre, Csesznekre, Visegrádra, Szentendrére, Feldebrőre, Egerbe, Vácra és Kismarosra, ez utóbbi helyen a ciszteri nővérek rendházába vezettek. A természetjárásnak és szakmai kirándulásnak egyaránt tekinthető utakon

Bak Borbála, Nagy Balázs és én voltunk állandó társai. Ezen túlmenően pedig rendszeres karácsonyi és születésnapj összejövetelek is szerveződtek nála, a Stromfeld Aurél utcában, amikor a társaság kiegészült a szakmai és baráti szállal hozzá ugyancsak egyaránt kötődő Körmendy Kingával, Madas Edittel, Teke Zsuzsával, jelesebb alkalmakkor pedig a közvetlen kollégákkal és a családdal.

Két évvel férje halála és nem sokkal egy rutin szemműtét után, 2009 júliusában súlyos stroke érte. A betegség hirtelen nagyon mélyre repítette. Az első adandó alkalommal, amikor az intenzív osztályról kikerülve meglátogathattuk, tanújelét adta annak az erős élni akarásnak, amit a későbbiekben még sokszor megtapasztalhattunk. Az ágya mellett vártuk, hogy vajon megismer-e minket, amikor majd felébred, keseregtünk a méltatlan kórházi körülmények miatt, de őt mindez hidegen hagyta. Felébredve és meglátva bennünket, azonnal a középkorra asszociált: 11–12. századi szerzőket kezdett idézni, és szinte bombáztak a kérdései, hogy ezt vagy azt ki is mondta – „Mondjátok már a nevét, nem jut eszembe!”.

Még kórházban volt, amikor 2009. augusztus 20-án a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje Polgári Tagozata kitüntetésben részesült. A kitüntetést Sólyom László köztársasági elnök adta át, amit friss betegsége miatt fia, Szabó Gábor fizikus vett át helyette.

Nagy megkönnyebbülést jelentett a hozzá közelállók számára, hogy augusztus 26-án már megünnepelhettük 80. születésnapját, mégpedig a János Kórház kertjében, családjá – köztük kis unokái – és a közeli barátok körében. Ezt követően látványosan javult az állapota, erős akarattal küzdött, hogy a rehabilitáció sikeres legyen, egyre nagyobb sétákat tett, majd felépülve hamarosan újra bekapcsolódott az egyetemi és konferencia életbe. Ha akadt fuvarosa – márpedig mindig akadt –, akkor szívesen jelent meg előadásokon, könyvbemutatókon, konferenciákon, nagydoktori védéseken vagy akadémiai székfoglalókon. Professzor emeritusként rendszeresen elnökölt PhD-védéseken. Végül a csúcst az a 2010. november 30-án Tihanyban I. András király halálának 950 éves évfordulóján megrendezett konferencia jelentette, ahol maga is újra előadott, a királyi temetkezés kapcsán Saint-Denis apátságáról, a francia királyok kultikus temetkezési helyéről. Hamarosan kiderült, hogy ez lett szakmai búcsúja is.

Utolsó publikációja 2012-ben jelent meg abban az ünnepi tanulmánykötetben, ami Draskóczy István, a középkori magyar történelem professzora és ugyancsak a Tanárnő nagy tisztelője 60. születésnapjára készült. Ez különösen nagy öröm volt számomra, nem csupán azért, mert a cikket kiadásra részben már én készítettem elő, szintén sok hasznos beszélgetés kíséretében, hanem azért is, mert az élet úgy hozta, hogy mindössze kétszer jelenhettünk meg együtt, egy kötetben, és ez egyben az utolsó lett.

2012 után, ahogy járása nehezebbé vált, és ő is fáradékonyabb lett, a kirándulások elmaradtak, de a lakásán tett látogatások még sokáig folytatódtak. Figyelme olykor talán már lankadt, de egész pályáját meghatározó, szellemi otthonának is tekintett szeretett tanszékéről és az egyetemről még ekkor is mindent tudni akart. Íróasztala, ami a betegágya mellett is ott állt, egy életen át hidat képezett a két helyszín között. Korábban igen tisztelt tanáráé, Gyóni Mátyásé volt, majd tőle megörökölve maga is ennél dolgozott az egyetemen, nyugdíjba vonulásakor pedig megvásárolta, így maradt élete végéig „alkotótársa”. Utolsó látogatásunkkor, 2017 Vízkeresztjén, amikor már ágyhoz kötött, de a régi derűvel és mosollyal fogadott, sokat viccelődve és az ágya melletti íróasztalon felállított karácsonyfában gyönyörködve „búcsúzott”, megjegyezve, hogy itt az ideje a karácsonyfa leszedésének.

Korábbi beszélgetéseink egyikén egyszer szóba hozta, hogy szeretné, ha a temetésén elhangozna valami a bizánci szertartás énekei közül. Szép gyerekkori emlékeket őrzött ugyanis arról a liturgiáról, melyen görögkatolikus édesanyjával többször megfordult.

Kívánsága teljesült, búcsúszertartásán a Szent Efrém Férfikar három tagjának előadásában elhangzott a nyolc boldogság, a bizánci rítusú temetési szertartásnak a Hegyi beszédből vett eleme, majd pedig az agg Simeon elbocsátó éneke. Ez utóbbi édesapám feldolgozásában.

A személyes kör itt bezárult.

„Most bocsátod el, Uram, szolgálodat a Te ígéd szerint békeességben...”

Magyar egyháztörténeti vázlatok, 29 (2017), 1–2, 131–136.

© Bubnó Hedvig, Klaniczay Gábor, Nagy Balázs, Marosi Ernő

ISBN 978-963-489-159-8

Felelős kiadó Nagy Balázs

Készült a Bonex Nyomdában
Felelős vezető Illés Gábor

„SZÍNŐRÖL-SZÍNRE”

EMLÉKKONFERENCIA SZ. JÓNÁS ILONA ÉS SÁGHY MARIANNE TISZTELETÉRE

2019. szeptember 13.

ELTE BTK, Szekfű Gyula Könyvtár

9:00-10:20 Elnök: Klaniczay Gábor

Nagy Balázs, Összekapcsolódó pályák:
Sz. Jónás Ilona és Sághy Marianne
munkássága historiográfiai keretben
Solymosi László, Szentek az Árpád-
kori oklevelekben

Török József, A ciszterci rend kezdetei
a 900 éves *Charta Caritatis* tükrében
Vita

10:20-10:40 Kávészünet

10:40-12:00 Elnök: Solymosi László
Madas Edit, Mennysország-metamorák a
középkor végi magyar irodalomban
Uhrin Dorottya, Alexandriai Szent
Katalin magyar nyelvű verses
legendájáról
Csernus Sándor, Szent Lajos és
Joinville: a párizsi Saint-Sulpice üzenete
Vita

12:00-12:40 Ebédészünet

12:40-14:00 Elnök: Draskóczy István
Molnár Péter, *Vita Martini Episcopi*:
A datálás kérdése

Klaniczay Gábor, Szent Erzsébet és
Szent Margit

Prokopp Mária, A szentek tisztelete és a
történelem-tudomány: Szent Erzsébet és
Piroksa tisztelete alapján
Vita

14:00-14:20 Kávészünet

14:20-15:20 Elnök: Novák Veronika
Bubnó Hedvig, Sevillai Izidor a
városokról és az épületekről
Adamik Tamás, Ruodlieb: a nagy és a
kis király találkozása
Vita

15:20-15:40 Sz. Jónás Ilona és
Sághy Marianne könyvtárának
bemutatása

15:40-16:00 Kávészünet

16:00-17:00 Elnök: Bubnó Hedvig
Novák Veronika, Erőszak és
irodalom a 15-16. századi
Franciaországban
Thöroczy Gábor,
A feudalizmus megjelenési formái
Európában és Magyarországon
Vita

17:00-17:20 Könyvbemutató
*A Rózsaregény: kontextus, üzenet,
receptió.* Összeállította Sághy
Marianne, Szerkesztette Nagy
Eszter és Novák Veronika, 2019.
Bemutatja: Seláf Levante

„...elsősorban ember volt, független, autonóm és alkotó ember és szellem,
aki szerette azt, amit csinál...”

– Nagy Balázs

„...a szépről és szépen szeretett írni... az alkotás örömét nap mint nap
megélte...”

– Bubnó Hedvig

„...sajátos minőséget hozott életünkbe: a középkor szeretetét.”

– Klaniczay Gábor

„Példát ad arra, hogy magyarságot és egyetemességet a középkor kultúrá-
jában nem lehet egymástól különválasztani.”

– Marosi Ernő

„Akit fenntart az emlékezet, az rendszerint adni is tudott, nemcsak
a saját kora, de a jövő számára is.”

– Sz. Jónás Ilona: *Árpád-házi Szent Erzsébet*. 1986, 189.